Donáth László
evangélikus lelkész

# *Ideje van…*

*(Részlet a* +/- 30 Esszék a közelmúltról és a közeljövőről *című könyvből, amelyről előző számunk* Olvastuk *rovatában közöltük Zöldi László kritikáját.)*

*Az apád egy kérdés kapcsán azt*
*mondta, hogy aki nem tudja eszközként*
*használni az embereket,*
*az ne menjen politikusnak. Meg*
*is maradtam magányos moralistának.*

(Ludassy Mária)

Egykori snagovi társaim kollektív emlékezete szerint édesanyám, Bozóky Éva, sokat mesélt nekünk romániai száműzetésünk idején, hogy értelmet adjon az időnek. Tanította és elbűvölte a tizenhárom összezárt gyereket, emlékezetből idézve a számára feledhetetlen műveket, köztük a Biblia történeteit. Ezért s immár némi reformátoridaccal is mondom: bibliás ember vagyok eleitől fogva. Akinek az idő nem csupán fizikai esemény, még csak nem is a valaha történtek megismerése és megértése nyomán kialakítható szemlélet, a történelem nélkülözhetetlen dimenziója, hanem – a Prédikátor könyvének harmadik fejezete kezdetén olvasható kétszer hét ellentétpár mintájára – ígéret és ítélet. Megvan tehát az ideje az ígéretnek, és megvan az ideje az ítéletnek. Most az utóbbit éljük, vagy még inkább, szenvedjük.

*1989*

Ez évben ünnepelhettem volna, hogy tíz éve ordináltak lelkésszé. De eszembe sem jutott, minden erőmet igénybe vette Maléter Pál temetésének előkészítése, amelyre özvegye még 1988 szeptemberében kért föl. Akkoriban még azt hittem, csak ketten leszünk majd a 301-es parcellában, a személyes gyászt akkor és ott is fontosabbnak tartottam a közélet vagy a politika érdekénél. Keserves és tisztességes munka volt az akkori Történelmi Igazságtétel Bizottság képviseletében felkérni lelkészeket, vegyenek részt a sírok közötti ökumenikus eseményen. A félelem és a sok évtizedes szegregáltság többekből csak udvarias vagy

gyanakvó elzárkózást váltott ki. A demokratikus ellenzék és bármely más rendszerkritikus csoport hatása nem terjedt ki az egyházakra, amelyeknek vezetői, sőt akár tagjai is azzal csitíthatták időnként tán felhorgadó lelkiismeretüket, hogy puszta létük önmagában a kádárizmus anatémája. Épp ellenkezőleg, mára bebizonyosodott Magyarországon is: az az egyház, amely feladja ideológiakritikusi kötelezettségét, nem semleges lesz, nem jelentéktelen civil intézménnyé alakul, hanem cselédjévé válik az általa megítélni nem mert ideológiának. Amikor a két legnagyobb keresztény felekezet egy-egy vezetője farmerben vagy reverendában, labdával és Bibliával a kezében az autokratává lett miniszterelnök szülőfalujában megáldotta a futballpályát, az a lelkét és hivatását vesztett, „elállamiasult" egyház közszolgálatát példázta. Aminek már semmi köze nem volt a 301-es parcella egykori ökumenéjéhez. Az állam, ahogy az uraság a kocsmában a saját nótáját húzatja a cigánnyal, azért a pénzért, amelyet a szektorsemleges normatív támogatáson és a személyi jövedelemadó egy százalékán túl e két nagy felekezet nomenklatúrája rendelkezésére bocsát, elvárja e botrányos bálványimádást. És elég, ha a balga vagy jámbor népek zsigerileg azonosulnak, és a stadionban Isten országa metaforáját látják. S az, aki mindezt létrehozta, a rendíthetetlen küzdő és győző, az vajon mivé válik?

Szabadon idézve Pál apostolt: de mi nem így tanultuk a Krisztust, hanem így: *victor quia victima.* A Názáreti győzött, mert legyőzetett. Az állam lényegénél fogva idegen műve és eszköze Istennek, ha az Örökkévalónak egyáltalán köze van hozzá. Az egyes ember és közösségei elnyomására hozzák létre, meg persze javára, hogy rend meg béke, meg biztonság, meg jólét legyen – így látta ezt Pál apostol és Martin Luther is, bár mindkettő szenvedett saját felsőbbsége önkényétől. De nem így gondolta a Názáreti: a császárnak az adógarasunkkal tartozunk, csak az az övé. Azt el is veszi, maga döntvén, kitől, mikor és mennyit. Súlyosabb kérdés: mi az Istené, és miképp kell azt neki adnunk.

Harminc évvel ezelőtt két egymástól független mozgalom alakult ki az evangélikus egyházban. Az egyik a mozgássérült és más hátrányos helyzetű fiatalok felkarolását tűzte ki céljául, mondván, az evangélium hitelesen csak a szociális aktivitás révén tapasztalható meg. Az egykori Bárka evangélikus ifjai nem csupán a 18. századi protestáns pietizmus személyes és intézményes diakóniáját fogalmazták újra, hiszen 250 év után nyilvánvaló volt, hogy a kapitalizmus működtette világ sebei és bűnei karitatív módon nem orvosolhatók. Hanem – kivált a fiatalon gyilkosság áldozatává lett Andorka Eszter politikai teológiai tevékenysége

nyomán – az evangélikus egyházban is felismerték, hogy a fasizmus borzalmai után, a kádárizmus derűs és szegényes egyházi gettójában nem lehet többé morálisan kereszténynek lenni. A II. vatikáni zsinat már évtizedekkel korábban ráérzett erre, és nyitott a világra, hogy aztán hol adja, hol megtagadja áldását attól a radikális teológiai eszmélődéstől, amely részben párhuzamosan a zsinat ajánlásaival az 1970-es évekre megalkotta a legszegényebb világ spirituális horizontját. A dél-amerikai felszabadítási teológiák rehumanizálták a marxizmusból mindazt, ami egy évszázad múltán is érvényes maradt. Képviselői immár a jóléti társadalmakban is öntudatosan kiállnak a teremtésvédelem mellett, a nőkkel szembeni megkülönböztetés és erőszak ellen, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséért és a kisebbségek érdekében, legyenek azok etnikai, szexuális vagy vallási jellegűek. Nem Andorka Eszter volt az egyetlen, és nem is az első, aki így gondolkodott az evangélikus egyházban, de jelentőssé, példaadóvá az ő munkálkodása vált. Az élet rejtelmes ellentmondása, hogy nem érte meg Ferenc pápának, a hozzá annyira hasonlóan eszmélődő argentin jezsuita szerzetesnek a megválasztását a világegyház élére.

A másik mozgalom, az inkább világi értelmiségiekből és papokból szerveződött Ordass Lajos Baráti Kör, az egykor méltatlanul félreállított, 1948-ban rövid időre börtönbe csukott püspök erkölcsi nimbuszával próbálta szalonképessé tenni avítt és kortól idegen, a két háború közötti állam- és népegyházi gondolkodással rokonítható mentalitását. Nem akarták rekonstruálni a Horthy-rendszert, de elvesztett paradicsomként tekintettek rá, mint olyan világra, amelyben rend volt és tekintélytisztelet, a templomok és az evangélikus iskolák telve voltak, és ha szerényen, de a pap és a tanító is megélt, és helye volt az alsó középosztályban, s ha akart, szlovák vagy német eredete ellenére is büszke lehetett magyarságára. Vagy fordítva: nemzeti kisebbségi volta az anyanyelv és a felekezet egységében nem lett hátrányára. 1989-ben még sokan voltak – és épp az egyházhoz leghűségesebbek –, akik örömüket lelték nosztalgiáik szabad és közösségi megélésében. A rendszerváltás számukra kvázi bűnbocsánat volt: senki nem kérte számon rajtuk felnőttségük megannyi gazságát és árulását. Ahogy 1945-ben szüleik megúszták a számadást, most tőlük nem kérdezte senki: hol voltál, mit csináltál, mit kezdtél talentumaiddal? Mi történt a rád bízottakkal? 1945–1948 között az evangélikusokat jobban izgatta a földosztás, az országos gazdasági és hatalmi viszonyok alakulása, végül az iskolák államosítása, mint az, hogyan vált ismét romhalmazzá az ország, miért veszett oda annyi magyar, kivált, ha zsidó származású volt, még ha megkeresztelkedett,

sőt evangélikustestvérünkké lett is. Józan egyház az evangélikus, soha sem lett benne kultusza Kossuthon kívül politikusnak, még Thökölynek sem, Gömbösnek sem, Bajcsy-Zsilinszkyről vagy Maléterről nem is beszélve. És itt nem értékelik túl a művészeket sem, igazi becsben Berzsenyit, Petőfit, Weörest és Hamvas Bélát tartják, olykor még tudós papokat is, mint Szarvason Tessedik Sámuelt vagy Győrött Rát Mátyást. Ezért volt feltűnő, hogy már a nyolcvanas évek közepétől, a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlésétől fogva manifesztálódott az igény Ordass Lajos rehabilitálására. A Fasori Evangélikus Gimnázium visszaadását 1988-ban akár e szándékot elővételező szimbolikus politikai tettnek is felfoghatjuk. Így látta ezt Frenkl Róbert, akit az egyház később országos felügyelőjének választott, s aki egymagában több értéket teremtett e tisztségében, mint amennyi kárt okoztak elődei, Darvas József író és Mihályfi Ernő publicista 1948-tól a hetvenes évek eleji halálukig. Ők már a háború előtt megtalálták magukban személyes meggyőződésük modus vivendijét: népben-nemzetben gondolkodó evangélikus kriptokommunisták voltak.

Ordass Lajos valószínűleg cséphadaróval zavarta volna el az emléke körül kultuszt teremtőket, akik a rendszerváltást követő első évtizedben mindent megtettek, hogy – bár a szót még nem használták – az illiberalizmus erős bástyájává tegyék a hazai egyházat. E kör tagjai – néhány embertől eltekintve – pisszenni nem mertek a létező szocializmus évtizedeiben, de munkálkodásuk nyomán az evangélikusok között is szitokszóvá lett a liberalizmus. Pedig Martin Luther egyik legfontosabb írása, *A keresztény ember szabadságáról,* amely a magyarországi egyház hitvallásai, tehát a Szentírás után legfőbb normának számító iratok közé is bekerült, expressis verbis azzal kezdődik, hogy a keresztény szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkinek sem a hite által, s mégis készséges szolgája mindennek, és alá van vetve mindenkinek a szeretete által. Luther a paradoxont nem oldja fel, de élete végéig a szabad vizsgálódás, véleménynyilvánítás és az élet dolgaiban való felelős és szuverén, tehát szabad döntés híve. Ma már tisztán látható, hogy amikor ezen első évtized egyházi vezetése – színből vagy szívből, ma már mindegy – elkötelezte magát a két háború közötti jobboldali értékrenddel, az igazi hibát azzal követte el, hogy saját genuin evangélikus meggyőződését alárendelte tőle idegen, esetenként ellenséges politikai elvárásoknak. Olyanná lett, mint a katolikus vagy a református vagy az unitárius egyház, bár ez utóbbi Magyarországon oly kicsiny, hogy az sem számítana, ha inkább szerte a

világban élő nyitott, szabadelvű és toleráns testvéregyházaira hasonlítana, amiért valaha Bartók Béla spirituális otthonának választotta. Lassan ötszáz éve honos Magyarországon a lutheri reformáció, hiszen Sopronban már az 1520-as évek elején törvényt hoztak – *lutherani omnes comburantur* –, hogy gátját vessék e lényege szerint antifeudális, a kultúrát és a városi szabad polgári létet is terjesztő mozgalomnak. A 20. század végéig valamiképpen mindig erősebb volt benne az integráló szándék, a különböző nemzetiségek, nyelvek és hagyományok megőrzése, az eltérő mentalitás és spiritualitás tisztelete, mint az asszimiláló kedv. Bár nem igaz, hogy az evangélikusság lényegileg a német és a szlovák nemzeti kisebbségek egyháza, hiszen kezdettől fogva voltak magyar ajkú gyülekezetei, idegen volt tőle a nemzeti klerikális dölyf, sem „magyar egyház", sem a világegyház magyar területe nem akart lenni. Az elmúlt háromnegyed évszázad éppen ezt a kicsinységében és sokszínűségében rejlő, a másság tiszteletében és türelmes elhordozásában valósuló szuverenitást gyalulta le, eltűnt a magyarországi evangélikusság ethosza. És ennek nem a szekularizáció az igazi oka, hanem a mohó vágy, hogy olyan legyen, mint az a másik két nagy. Ez végsőképpen a rendszerváltást követően vált nyilvánvalóvá, amikor azok az egyházvezetők, akik még a Horthyrendszerben születtek, és akiknek működése jórészt a kádári „aki nincs ellenünk, velünk van" népfrontos maszatolásában valósult meg, még egy kicsit élvezni akarták a függetlenség illúzióját. Nem mondtak le, s nem adtak helyt az alulról jövő bázisdemokrata átalakulásnak. Politikai bölcsességükből nem futotta többre annál, mint hogy betagolódjanak a két nagy egyház mögé, lemondva az önálló politizálással járó veszedelmekről és fáradságról, folyvást azzal dicsekedve, hogy még így is számarányán felül részesült a javakból az egyház. Ezzel személy szerint talán színleg, de intézményi szinten a két nagy felekezetet utánozva és azok érdekeinek megfelelve elkötelezték magukat a politikai jobboldal támogatására. Az az idő, amely a kilencvenes évek közepéig tartott, s arra szolgált, hogy minden régi tömlőt elvetve az újbornak új tömlőket csináljanak, haszontalanul múlt el. Ez az egyház nyolcvan év alatt egykori híveinek nyolcvan százalékát elveszítette.

*(+/- 30 Esszék a közelmúltról és a közeljövőről, Politikatörténeti Intézet, Napvilág Kiadó, 2019)*